

АМИТАД ТУХАЙ ОНТОХОНУУД

ШОНО, БАРА, ХОЁР ХҮЛТЭЙ ХҮЙМЭЛДӨӨН

Нэгэтэ шоно харанхы ехэ тайга соогуур нюдэээ тэнэ бэлтылгэжэрхёод, ухаа мэдээ табин, гүйжэ ябаба ха. Гүйжэ ябахадань, урдаһаань бара дайралдаба.

— Шоно ахай, иихэдээ юунһээ айбаш?— гэжэ бара нураба.

Тиихэдэнь шононь хэлэбэ:

— Би энэ дэлхэй дээрэ юунһээшье айдаггүйб. Айхадаал хоёр хүлтэй хүймэлдөөнһөө айнаб, — гэбэ ха.

— Тээд хоёр хүлтэй хүймэлдөөншни ямар юм?— гэнэ барань.

— Ехэл аймшагтай амитан даа, — гэнэ шононь. Бара хэлэбэ:

— Хоёр хүлтэй хүймэлдөөнһөө юундэ айха юм, намда харуулаа хадаш, тэрэниешни биса бажуухаб!

— Биса бажуухал хадаш, харуулхада болохо, — гээд, шоно бараяа дахуулаад, харанхы ехэ тайга сооһоо үргэн талада гаража ерэбэ ха.

Харан гэнээнэ, нэгэ дала хүрэнэн үбгэн уһанай эрьээр арбан табан үхэр адуулжа ябаба. Хун сагаан толгойтой, хуһан сагаан хорьботой, тамхяа татан бааюулжа ябана. Тиихэдэнь барань нурана:

— Шонохай, энэш юун гээшэб?

— Энэшни хоёр хүлтэй хүймэлдөөнииншье хүймэлдөөн аад, хүймэлдөөн хэмһээ үбгэрһэн байна. Иимэ үбгэн хүймэлдөөн маанадта хэрэггүй, — гэжэ шононь хэлэбэ.

Тэрээнһээ сааша шононь бараяа дахуулаад ябана. Ябажа ябатарынь, гурбан багахан үхибүүд арбан табан толгой хони адуулжа байба.

— Энэшни баһа юун гээшэб?— гэжэ барань шоноһоо асууба.

— Хоёр хүлтэй хүймэлдөөнииншье хүймэлдөөн аад, хүймэлдөөн хэмдээ хүрөөгүй юм, — гэнэ.

Тиигээд хожуулан үшөөл саашаа ябабад. Саашаа ябажа байтарнь, нэгэ шуһан зээрдэ моритой, сагаан мүнгэн эмээлтэй, шара-улаан хүбүүн хоёр аматай буугаа арадаа үргэлөөд, шурьяса хатаргажа ябана. Тиихэдэнь барань шоноһоо һураба:

— Шоно ахай, энэш юун гээшэб?

Шононь хэлэбэ:

— Энэшил гээшэл даа, хоёр хүлтэй хүймэлдөөн гээшэмнай. Биса бажуухаяа ханаал хадаа туршыш, — гэнэ. Барань тэрэ хүбүүнэй хойноһоо гүйгөөд ошобо.

Шоно бургааһанай саанаһаа хараад хэбтэнэ. Барын гүйжэ ябахыень хараад, шэлбэ улаан хүбүүн шуһан зээрдэ морийёо эрьесэ татаад, арадаа үргэлжэ ябаһан буугаа абаад, хасартаа нягаад, шагааһан бэээрээ, барынгаа баруун нюдыень тэнэ буудажархиба.

Бара шашхаад, тэнэрхэн нюдөө адхаад, шоно тээшээ гүйшэбэ.

— Бара ахай, ягаабши?— гэжэ шононь һурана.

Тиихэдэнь бара хэлэбэ:

— Энэ хоёр хүлтэй хүймэлдөөн гээшэшни ехэл аймшагтай амитан байна даа. Нэгэ ханяахадаа, үрөөһэн нюдыем эдижэрхибэл. Хоёрдохёо ханяагаа хаа, хоёр нюдыем эдихэ байбал. Би энээгүүр ябахаяа болихомни, үгы гэбэл, үлэгшэ ганса нюдэнһөө һалаха байнаб, — гэбэ. — Бишни хоёр хүлтэй хүймэлдөөнэй ябадаггүй газараар агнахамни. Шимни энэ газартаа гүрөөһэ, шандага агнажа, хони, буруунуудые барижа ябыш даа, — гэжэ хэлээд, һарьдаг үндэр уулын оройдо гараһан юм гэлсэдэг.

Тиигэжэ бара баатар хүбүүнһээ тон ехээр айһан юм гэхэ.

ТАНГАГАРХАН ЭШЭГЭН

Урдын урда сагта тангагархан эшэгэн байдаг һэн ха. Тэрэ эшэгэн табан эхэтэй байгаа. Табан эхээ хүхөөд, тангар-тангар харайгаад ябана. Эхэнүүдынь тангагархан

эшэгээ хотондоо хаагаад, эдеэлхээ гаража ошодог байба. Нэгэ хэды болоод байхада, шоно хүрэжэ ерэбэ.

— Тангагархан эшэгэн, шамай эдихэмни.

— Намае бү эдиит даа, нэгэ эхыемни эдиит даа, — гэнэ.

— Эхэш ямар юм?— гэжэ шоно нурана.

— Шодогор хүүлтэй юм, шоро хоёр хутагатай юм, — гэбэ.

Эхыень олоод:

— Тангагархан эшэгэнэй эхэ та гүт?— гэжэ шоно нурана.

— Билби даа, — гэнэ тэрэн.

— Тангагархан эшэгэнхээшни нурааб. Тэрэшни эхэмни шодогор хүүлтэй, шоро хоёр хутагатай гээ. Шамайе эдихээ ерээб, — гэнэ шоно.

— Эдихэ хадаа эдиш даа, хоёр шоро хутагаһаамни айгаагүй наа, — гэбэ ха ямааниинь.

Тиэхэдэнь шононь айгаад арилба. Шоно дахин тангагархан эшэгэндээ ошобо.

— Эхыешни олохыеньше олооб, теэд эдихэ аад, хоёр шоро хутагаһаань айгаад орхёоб. Тиимэл хадань, шамайе эдихээ ерээб, — гэнэ ха шононь.

— Үшөө саанаа дүрбэн эхэтэйб, тэдэнэймни нэгыень эдиит даа. Хоёрдохи эхэмни халхагар халхалтай, харбагар эбэртэй, шодогор хүүлтэй юм, — гэнэ эшэгэн.

Шоно тэрэ ямаае олоод хэлэнэ:

— Тангагархан эшэгэнхээ нураад ерээб. Таниие эдиит даа гээ. халхагар халхалтай, харбагар эбэртэй, шодогор хүүлтэй гэжэ эшэгэншни хэлээ нэн, — гэнэ шоно.

— харбагар эбэртэмни толгойгоо табиш даа, тиигээл наа, эдихэш, — гэжэ хоёрдохи эхэн хэлэбэ. Шоно харбагар эбэртэнь толгойгоо табяад, тэнэ низа мүргүүлээд, гүйжэ арилба.

Тиигээд дахин тангагархан эшэгэндээ ошобо:

— Мэхэлээшэндэ мэхэлүүлээд, гохолоошондо гохолуулаад, харбагар эбэртэнь толгойгоо табяад, тэнэ

низа мургүүлээд ерэбэб. Мүнөө одоошье шамайе эдихэмни, — гэжэ шоно уур сухал болобо.

— Ай, үшөө гурбан эхэтэйб, нэгыень эдиит даа. Айхабтар ехэ нахалтай юм, алда болохо эбэртэй юм. Тэрэл эхыем эдиит даа, — гэбэ ха.

Тиигээд шоно тэрэ эхыень бэдэржэ олобо.

— Хоёр нюдөө табяад үгыт даа, тиигэбэл эдихэт, — гэжэ гурбадахи эхэнь хэлэнэ. Хоёр нюдөө табяад үгэхэдэнь, ямаан шонын нюдэнһөө гал сахилса мургэжэрхибэ ха. Шоно айгаад, ухаа мэдээгээ алдаад, гүйжэ арилшаба.

— Одоошье тангагархан эшэгые ошоод эдихэмни, — гээд шоно ошоно.

— Намайе эдеэд, гүзээгээ садаха юм аалши? Үшөө хоёр эхэтэйб. Наарал нюуртай, налхагар нахалтай, мидагар эбэртэй юм, — гэбэ эшэгэн.

Иигэжэ хэлэхэдэнь, шоно бэдэрээд ошобо ха.

— Та тангагархан эшэгэнэй дүрбэдэхи эхэ гүт, таниие эдихээе ерээб, — гэнэ.

— Энэ мидагар эбэр руумни хүлөө хээд үзэгты, тиигээд эдихэт. Хоёр хүлөө хэхэдэнь, ямаан тэрэниие мухариса тэхэрисэ мургэбэ.

— Одоошье мэхэлээшэндэ мэхэлүүлээб, гохолоошондо гохолуулааб, тангагархан эшэгэ эдихэмни, — гэнээр шоно ошобо ха.

— Табадахи эхымни эдиит даа, — гэнэ тангагархан эшэгэн. — Наарал ямаан нэн, нарагар эбэртэй юм нэн, нарагар эбэртэнь ооһор уяатай байха.

— нарагар эбэрэймни ооһорто хүзүүгээ хээд үзэгты, — гэнэ ха табадахи эхэнь.

Хүзүүгээ хэхэдэнь, ямаан тэрэниие ооһортоо шэрээд гүйшэбэ. Тиигэжэ шоно шархяа хатаагаа нэн ха.

Тангагархан эшэгэн табан эхэтээе хамтаржа, шоные диилээд, амгалан тэнюун, жаргажа нуугаа юм гэхэ.

Миисгэй, тэхэ, хуса гурбан

Урда сагта Паглай гэжэ хүн ажаһуугаа һэн ха. Тэрэ хүн гүйгөөшэ хурдан моритой, мүргэдэг хусатай, бабанадаг тэхэтэй, хулганааша миисгэйтэй байһан юм.

Нэгэтэ Паглай хурдан мориёо эмээллэжэ унаад, айлшалхаяа ошобо. Тиихэдээ тарган мяхаяа һахижа байхыень миисгэйгээ гэртээ хаагаад ошоо һэн ха.

Миисгэйнь Паглайнгаа бүхы байха зөөриень һахяад лэ һууна. Паглайн ошолонһоо хойшо нэгэ үдэр үнгэрбэ, хоёр үдэр үнгэрбэ. Гурбадахи үдэрэй болоходонь, гэдэнһээ үлдэнэн миисгэй эзэнэйнгээ хадагалууһан мяханһаа бага багаханаар эдижэ эхилбэ. Тарган мяхан яаха аргагүй амтатай байба. Паглайн ерэхэдэ, нэгэндээ нэтэрһэн миисгэй бүхы мяхыень дууһан эдеэд байба ха. Гэртээ орожо ерээд, мяхаяа шанажа эдихэ гэхэдэнь, шэмхэшье мяхан үгы байба. Паглай ехээр сухалдан, миисгэйгээ зэмэлжэ ороно. Нур бэнһээ абаад, миисгэйнгээ заргыень хэбэ. Нүүлдэнь шэхэнһэнь баряад, газаашань хаяжархиба.

Эзэндээ хороо бусалһан миисгэй бабанадаг тэхэ мүргэдэг хуса хоёртоо ошожо, тэдэ хоёроо мэхын һайгаар мэхэлжэ, үгэдөө оруулба ха.

Тиихэдээ миисгэй иигэжэ хэлэбэ:

— Паглайн мяха дууһан эдеэб. Тэрэш мяхагүй болоо. Таанарай нэгыетнай алажа эдихэнь гээшэ. Алууланхаар, ойдо тэрьелжэ гарая, — гэбэ.

Гурбуулан нюуса хэлсээ хээд, хашаа дээгүүр харайлдажа гараад, ой руу ябашабад. Нүнийн тэнгһээ үнгэржэ байхада, тэдэнэр хүбшэ тайгада хүрэжэ ерэбэ. Тиигээд тэдэнэр нэгэ нүүлын хажууда отог түхээрбэ ха. Отог түхээрээд, гал түлхэ аргаяа бэдэрнэ. Миисгэйнь хуһанай хуурай үйһэ олобо. Тэрэ үйһээ баряад, тэхэ хуса хоёртоо хэлэнэ:

— Би энэ үйһэ баряад үгэхэм, та хоёр мүргэлдэгты, — гэбэ.

Мүргэдэг хуса бабанадаг тэхэ хоёр гүйдэжэ ерээд мүргэлдэбэ. Эбэрнүүдэйнь дундаһаа гал гаража, үйһэниинь носошобо. Галаа түлижэ, гадаһаа шаажа, гурбуулан

налайжа хэбтэбэд.

Тиигэжэ байтарнь, гэнтэ ой модон харшаганаад, тайгын эзэн баабгай найгаргаһаар ерэжэ ябаба. Баабгайе хараһаар, миисгэй модон өөдэ абираад гарашаба. Бабана тэхэ мүргэдэг хуса хоёрынь нүүлын саана харайлдажа гараба. Миисгэе баабгай хараад хэлэбэ:

— Мэндээ, хөөшхын хүбүүн, миисгэй.

— Мэндээ, мэндээ, хара тайгын хаан! — гэбэ миисгэй.

— Ямар хэрэгээр ябанат, — гэжэ баабгайнь һураба.

— Минии аха хүбүүн шамтай хүсэээ туршалдаха гэжэ ерэнэн байна, — гэнэ ха миисгэйнь.

— Болоно, болоно, — гэбэ баабгайнь. — Аха хүбүүшни хараа наа, хайн бэлэй.

Тиигэжэ хэлэмсээрнь, бабана тэхэ нүүлын саанаһаа харайжа гараба.

Баабгай бабана тэхые хараад, ухаа мэдээгээ алдаба ха.

— Энэ ахыншни толгой дээрэнэ ёдойһон юун гээшэб, — гэбэ.

— Шамайе алажа эдеэд, арһыешни үлгэжэ хатааха юумэн лэ даа, — гэбэ миисгэй.

— Энэ ахыншни үргэн доронь нахалзаһан юун бэ?

— Шамайе эдеэд, амаа аршаха аршуулынь гээшэ, — гэбэ ха.

Баабгай ухаа мэдээгээ алдаад, тэрьелхэ гэжэ байтарнь, мүргэдэг хуса хойноһоонь няд байса буулгажархиба.

Баабгай мэдээгээ алдан, байһан газартаа унашаба. Бабана тэхэ мүргэдэг хуса хоёрынь баабгайгаа нахижа ой соогоо үлэбэ. Миисгэйнэ гэртээ гүйжэ ошоод, Паглайдаа дуулгаба. Паглайнэ гүйгөөшэ хурдан мориёо шаргалжа, баабгайгаа шэрэжэ гэртээ асарба.

Тэрэ гэнэн саһаа хойшо бултааран ажана хайхан һууһан юм ха.

Урдын урда сагта үнэгэн эжы хоёр эшэгэтэй байгаа.
Нэгэтэ тэрэ иигэжэ дуулаба ха:

Боориин ногоо жажалха
Боро хүхэ эшэгэтэйб,
Хадын ногоо жажалха
Хара хүхэ эшэгэтэйб,
Хар-хар жажалха
Хара хүхэ эшэгэтэйб.

Үнэгэн эжын тиигэжэ дуулахыень шоно шагнаад, «Аа, боро эшэгэтэйб гэнэ аалши, тэрээниешни эдихэб» гэжэ энеэнэ.

Тиигээд шоно тэрэ эшэгэдтэнь ошобо. Ошоходонь, тэдэ эшэгэдынь тэбшэ доро ороод хэбтэбэ. Шоно тэбшыень абажа хаяад, хоёр эшэгэдыень эдижэрхибэ. Тиихэдээ шоно хоёр хэршэмэг мяха унагаажархиба. Үнэгэн эжын ерэхэдэ, шоно хоёр эшэгыень эдеэд, хоёр хэршэмэг мяха унагаагаад ябашаһан байба.

Хоёр хэршэмэг мяха хараад, үнэгэн эжы уйлаба. Тиигээд хоёр хэршэмэг мяхаа хоёр улхархайдаа хээд, шонын мүр мүшхөөд ошобо ха.

Мүрынь мүшхөөд ябажа ябаһаар, нүхэ руу унашаба. Тэрэ нүхэн соо эшэгэдыень эдигэн шоно һуужа байба. Нэгэ хэды һууд гээд, үнэгэн нэгэ нюдэнһөө мяха абаад эдинэ. Баһа нэгэ хэды һуугаад, нүгөө нюдэнһөө мяха абаад эдибэ. Шоно гэдэһэнэйнгээ үлдэхэдэ, һураба:

— Юу эдинэбши?

Үнэгэн эжы тиихэдэнь хэлэнэ:

— Үлдөөд, нюдөө эдинэм даа.

Шоно хоёр нюдөө түнхижэ эдеэд, һохор болошобо.

Шоно, үнэгэ бариха гэжэ хүн нүхэ малтаһан байгаа. Тиигээд тэрэ хүн нүхээ эрьежэ ерэбэ ха. Харахадань, хоёр нюдэгүй шоно һуужа байба. Харин үнэгэн эжы үхөөшэ болоод хэбтэбэ. Тэрэ хүн үнэгэн эжы нүхэнһөө абаад хаяба, тиихэтэйн хамта үнэгэн эжы харайжа арилшаба. Шоные тэрэ хүн сохёод алаба. Тиигэжэ үнэгэн эжы шоноһоо үһөөгөө абаа һэн ха.

Хоёр хуса, нэгэ үнэгэн

Үни хада хоёр хуса бэе бээдээ сухалаа ехээр хүрөөд лэ, айхабтараар мүргэлдэһэн юм ха. Мүргэлдэжэ байтарнь, нэгэ үнэгэн харгыгаар хатаржа ябатараа, «аһаа, эдэшни бэе бээе алахаа байна бэшэ гү» гээд, хараад һууба ха. Үни удаан һуугаад, тэдэ хоёройнгоо бэе бээе алахыень хүлээжэ ядаба ха. Өөдэ уруугаа ябана, бодоно, һууна. Тээд үнөөхи хоёр хусань мүргэлдэжэл байна.

«Хажуудань ошожо хараха юм байна, яжа байгаа юм ааб» гээд, тэрэ үнэгэн хусануудай хажууда ошобо. Ошоод харахадань, хоёр хусын эбэрһээ шуһан дунгалжа байба ха.

— Аһаа, бэлэн шуһан гаража байгаа юмэдэл ха юм, энээниень эдихэ байна, мяханшье хэрэггүй ха юм, тииһээр садашаха бэшэ ха гүб, — гээд, хусануудай мүргэлдөөд, хоёр тээшээ болоходонь, гүйжэ ошоод, тэрэниень долёодог байба. Нэгэ ошоод, долёон гэхэдээ, хоёр хусануудай дундань орожо, тэнэ биса мүргүүлшэбэ. Тиигэжэ тэрэ үнэгэн үхэнэн юм ха.

Тэнэг шоно

Зунай сагта зуһалан газараар унага даагад бухиндан оодоролдонод. Халюурма һайхан ногоондо бэлшэһэн азарга адуун халуу шатахалаар, уһалуур дээрэ гүйлдэжэ ошоод, уһанда оймоно, уһална. Тэрэ хүрэг адуун соо ябаһан борсогорхон боро дааган тобир тарган адуунда түригдэжэ, шабарта унашаба.

Борсогорхон боро дааганай шабарһаа гаража ядан хэбтэтэр, хээрын шоно гүйжэ ерэбэ.

— һүү, борсогорхон боро дааган, шамайе эдихэм, — гэбэ.

— Шабарта унаад хэбтэнэн даагые хаана, ямар шоно эдеэ гэхыень дуулаа һэмши? һайн амитан һаа, шабарһаамни гаргаад, эдихэ байгаащ, — гэнэ ха.

— Зүбтэй хэлэнэш. Тиигэхэл болоо ха, — гээд, шоно

борсогорхон боро даагые шабарһаань гаргаба.

— Зай, борсогорхон боро дааган, одоол шамаяа эдихэмни, — гэбэ шоно.

— Яагаа забда залигүй юмши? Шабар шабхатай даагые хэн юун эдигшэ һэм. Һайн амитан һаа, шабар шабхыем угаагыш, долёогыш. Тиийэн хойноо өөрөө мэдэнэ бээш, — гэбэ.

Шоно зүбшөөжэ, дааганай шабар шабхыень долёогоод, ама хэлээ зайлажа, арай гэжэ шабар шабхаһаань һалгааба.

— Зай, борсогорхон боро дааган, шамайе эдихэмни, — гэбэ.

— Уһа саһатайгаар холижо эдихэдэ, амтагүй байдаг гэлсэгшэ. Наранда һайнаар хатаагаад, эдихэдэшни яаха юм, — гэжэ борсогорхон боро дааган шоноёо һамааруулна.

Шоно арсабагүй. Дааганайнгаа хатахые хүлээжэл һууна. Борсогорхон боро дааган наранда бээе шарана. Шоно шүлһөө һайруулжал һууна. Тиигэхээр борсогорхон боро дааганай бэе хатаба.

— Зай, борсогорхон боро дааган! Одоошье шамаяа эдихэ болобо хаб, — гээд, шүдөө ирзайлгаад, дааган тээшэ даб гэбэ.

— Эдихыеньшье эдихэш. Тээд баруун хүлэим табгай соохи бээшгыем уншангүй эдижэрхёо һаа, намайе муушалжа ябаха бэшэ гүш? Эдихынгээ урда тээ хаража үзэхэдэшни яанаб? — гэбэ.

«Ямар алтан бээшгээ хэлэнэ гээшэб» гэжэ шоно бодоод, баруун хойто табгайень шагаажа һууна. Тиигэжэ һууха һамбаандань борсогорхон боро дааган зэһэжэ, зэһэжэ ерээд лэ, шонынгоо тархи руунь хайражархиба. Тиихэдэнэ шоно ухаа мэдээгээ табяад лэ, тад гэдэргээ тангайшаба. Борсогорхон боро дааган буугай һомонһоо түргэнөөр бурд гээд лэ гүйжэ арилшаба.

Шонын мэдээ ороходо, үрөөһэн нүдэниинь тэһэрхэй, шуһа гаража байба. Хажуудань борсогорхон боро дааганшье байбагүй.

— Ай, халагни халаг! Тэнэг лэ байнам даа. Хаана

бэшэгтэ нураһан аад, тэрэ алтан бэшэг уншахам гэжэ онгойжо нуубабиб! Хэзээ сэсэн болохо шоно гээшэбиб, — гэжэ шоно гэмшэнэ.

Тиигэжэ нуутарнь, харгын хаяада хашараг бэлшэжэ ябаба. «Зай, энээхэниие эдихэ болоол даа» гэжэ бодоод, хашараг тээшэ харайба. Хашараг хараанай газарһаа шоные харабашье, хүсэгдэхээ мэдээд, айһан хэбэрээ мэдүүлэнгүй, шонотой ехэл дорюунаар уулзаба.

— Хашараг, хашараг, шамайе эдихэмни гү?— гэжэ шоно нураба.

— Шоно абгай! Эдилсэхынгээ урда тээ эрдэмээ туршалдажа үзэхэ хэрэгтэй агша. Шимни яагаа бирагуйхэнөөр зугаалнаш, — гээд, хашараг хамараараа шуухирба.

— Эдихэдэ ямар эрдэм хэрэгтэй юм?— гэжэ шоно нурана.

— Эрдэм гү? Минии дээрэ гараад нуу нуухадаа бүхөөр баряад нуушаш. Хэрбээ нурган дээрэнээм унаагүйл наа, намайе эдихэдэш хамаагүйл даа, — гэбэ.

«Хашарагай нурган дээрэ торожо ядаха һэн гүб» гэжэ бодоод, зүбшөөбэ ха. Хашараг оодоржол мэдэбэ. Шоно унана аа гүб гээд, бүхөөр бажуулдана. Хашараг хорёо руу гүйжэ оробо. Шоно хорёодо сохюулаад, бүглэржэ унашаба. Хашараг хаба шадалаараа харайгаад, гэртээ гүйжэ ерэбэ.

Шонын мэдээ ороод харахадань, хашарагынь үгы байба. «Ээ, мэхэлээцэндэ мэхэлэгдээб! Хэзээ хашараг унажа ябаа нэмбиб гэжэ хашарагай нурган дээрэ аһаба гээшэбиб. Ай, тэнэг тархи боло даа. Хайран хашарагаа алдабаб! Одоошье хожомоо мэхэдэ орохогүйб» гэжэ хэлээд, шоно саашалба.

Саашалжа ябахадань, нэгэ хүрэг гахайнууд газар онгилжо, өөдөө хараха сүлөөгүй байба ха.

— Зай даа, эдэнэрэй нэгэ хоёрыень барижа эдихэ байна, — гээд, гахайнуудта дүтэлбэ. — Таанадые эдихэл болоо даа, — гэжэ ехэл ехэрхүүгээр дуугарба.

— Яагаа тиимэ аймшагтай юмши? Эдээшье хадаа,

нэгийемнай эдинэ бэээш. Харин эдихэм гэжэ ханаа хаа, манай дуу зугаае шагнаһанайнгаа һүүлдэ эдеэрэй, — гэбэ ха гахайнууд.

«Ямарханаар дууладаг юм ааб» гэжэ шоно һонирхоод, зүбшөөбэ.

Арба гаран гахайнууд шоные тойроод шашхалдаба. Зариманиинь нарииханаар, зариманиинь бүдүүнээр татан шашханад. Шонын хоёр шэхэн дүлииржэ, тархияа доошонь ганхуулба. Гахайнуудай шашхалдахада, харуулша үбгэд гайхаад хараба. Харахадань, гахайнуудайнь дунда нэгэ боро юумэн һууна хэбэртэй. Тэдэнэй гүйлдэжэ ерээд харахадань, шоно уруугаа хараад, һуужа байба. Үбгэд тэрэ шоные гам хайраггүйгөөр сохибо. Шоно сохюулхандаа, солоохой орожо, тэрьелжэ арилба. «Ягаашье яяр амитан гээшэби! Гахайн дууе шагнаад яахамни гээшэб. Нэгийень унагаагаад, гэдэнэ эльбэжэ ябаха юм аад, тархияа дэлбэ сохюулжа байна ха юмбиб» гэжэ халаг хүхы болоһоор саашалба.

Тиигэжэ тэнэжэ ябаһаар нохойтой уулзашаба.

— Нохой, одоошье шамайе энэ дороо эдихэмни! — гэжэ шүдөө хабжагануулан дүтэлбэ.

— Ай зайлуул, шоно абгай, яагаабши! Наряараа нара хаража ябаһан намайе эдээд яахашниб. Үнэхөөрөө үлдөө даараа хаа, дүрүү арьбинтай адуу эдихэдэшни яагааб. Энэ дорохи голдо унаад хэбтэнэ, — гэжэ нохой урда-хойнонь орожо ябаад һахалзана.

— Тиигээл хаа, тишээ ошохо болоо, — гэжэ хэлээд, нохойн зааһан тээшэ гүйжэ ошобо ха. Ошон гэхэдэнь, нээрээшье морин үхэшэн хэбтэбэ ха. Мориной хажууда гүйжэ ошон гэхэдээ, шоно хабхаанда орошобо. Тэрэ үедэнь ангуушан ерээд, муудаһан шоные нэрбэжэрхибэ. Тиигэжэ тэнэг шоно тули тулиһаар үхэнэн юм ха.

ГУРБАН АН

Эртэ урда сагта үнэгэн, хирээ, шоно гурбан нүхэсөөд,

аха дүүнэр болобо ха. Нэгэ үдэр үнэгэниинь хоол бэдэржэ ябатараа, хабхаанда орошобо. Тиихэдэнь үнэгэнэй хабхаанда ороһые мэдээд, хирээ ниидэжэ ерэбэ ха.

— Зай, ахамни, ши бэрхэ байдалда ороод байнаш даа. Энээнһээ мултархын тула ши үхэхэн хэбэр үзүүлээд хэбтэхэш. Энэ хабхаанайшни эзэн ехэ мэргэн ангуушан байха. Тэрэ ангуушанай ерэхэдэнь, би дохёо үгэхэб. Дохёомни дуулахадаа, бодоод гүйгөөрэй, — гэбэ ха хирээнь.

Тиигэжэ байтарнь хабхаанай эзэн номо һаадагаа арадаа үргэлөөд ерэбэ. Тэрэ үхэхэн үнэгэ хараад, ехэ баярлажа, моринһоо буугаад, үнэгэнэй хүлые хабхаанһаа гаргаба. Тиигээд тамхилхаяа һууба ха. Тиихэ хирэндэнь ангуушанай дээгүүр ниидэжэ ябаһан хирээ «дон-дон» гэжэ абья гараба ха.

Тэрэ абяагаарнь үхөөшэ болоод хэбтэхэн үнэгэн һуга харайжа бодоод, шугы руу харайжа орошобо ха. Тэрэ ангуушан тамхья хаяжа, номо һаадагаа дэлижэ, үнэгэнэй хойноһоо харбажархиба. Тэрэ һомониинь үнэгые тудангүй, шонын нюдэ руунь ороод, шэхээрнь гарашаба. Шоно гангинаад, нэгэ хэды дэбхэрээд, үхэшэбэ. Шоно үнэгэнэй хабхаанда ороходонь, «амтатай мяхан гарахань, ахамни хабхаанда орожо үхэхэнь, тэрэнэйнгээ мяхые эдихэб» гэжэ шэбшээд, нүүлын саана гэтэжэ хэбтэхэн байгаа.

Эдэ гурбан ангай ябадал дээрэхэ иимэ удхатай үгэ гараһан байна: «Нүгэлын нюдэндөө, шэбэлын шэхэндээ».

Хүн хара гүрөөһэн хоёр

Урда сагта нэгэ хүн хара гүрөөһэнтэй нүхэсөөд, сугтаа ажаллая гэжэ хөөрэлдэбэ ха. Тэдэнэр түрүүшын жэлдэ хартаабха тариха. Намар болоходо, хэмнай юуень абахаб гэжэ хөөрэлдэбэд,

— Би газар дээрэхииень абахаб, — гэжэ баабгай хэлэбэ.

Намар болоходо, газар дээрэхи бамбагар ногоонь

баабгайн абажа, хүнийн хартаабхаяа малтаад, бүхэли үбэлдөө амар эдигэ хууба.

— Намайгаа мэхэлбэш даа, — гэжэ баабгайн хэлэбэ.

Тиэхэдэнь хүнийн иигэжэ хэлэбэ:

— Талха тария. Ши газар дээрэхиень абаха гүш, али газар дорохиень гү? — гэжэ хүнийн асууба.

— Газар дорохиень абахаб! — гэжэ баабгай хэлэбэ. Тиигээд таряа тарива. Хүнийн таряагаа хадажа абаба, баабгайн юушьегүй үлэшэбэ.

Тэрэ гэхээр баабгай хүнтэй ехэ эбгүй боложо, ой тайгада гаража хууһан юм гэхэ.

ШААЗГАЙН ХҮҮГЭД

Шаазгай хүүгэдтээ иигэжэ хэлэбэ ха:

— Зай, хүүгэдни, өөһэдөө хоолойгоо тэжээгты, сагтнай ерээ, томонуд болоот.

Тиигэжэ хэлээд, шаазгай хүүгэдтэээ шугы руу нийдэжэ ошобо ха. Шугы соо ороод, шаазгайн хүүгэд өөһэдөө эдихэ юумэ бэдэрхээе таһа арсаба.

— Бидэ уурхайдаа бусахамнай. Бэлэн хоол ама руумнай хэхэдэшни ямар һайн гээшэ һэм, — гэжэ гонгинолдоно.

— Хүүгэдни! Ойлгогты, таанар томонуд болоот, өөһэдөө хоолоо оложо эдихэ ёһотойт. Намайе минии эхэ таанарһаа үшөө бага байхадамни, уурхайһаа үлдэн гаргаһан юумэ, — гэбэ ха эхэ-шаазгай.

— Магад бидэниие һуршаар харбан алажа болохол, — гэжэ хүүгэдын харюусабад.

— Энээнһээ нэгэшье айха хэрэггүй. Хүн харбахынгаа урда шагаадаг юм, теэд шагаахада саг хэрэгтэй. Тэрэ үедэнь таанад нийдэн арилхат, — гэжэ эхэнь хэлэбэ.

Тиэхэдэнь шаазгайн хүүгэд пишаганалдаба:

— Бидэниие шулуугаар шэдэхэдэнь яахабибди. Шулуугаар шэдэхэдээ, хүн шагаадаггүй ха юм.

— Заал һаа харахат. Хүн шулуу абахадаа, доошоо

тонгойдог ха юм, — гэжэ эхэ-шаазгай хэлэбэ.

— Гэнтэ шулууниинь бэлэн, гар соонь байг даа, тиигээ хаань яахабибди?— гэжэ хүүгэдынь асууба.

— Хэрбээ таанадай ухаан энээниие бодохо шадалтай хадаа өөһэдынгөө ами наһа абарха аргатай болоот, — гээд, шаазгай ниидэн арилшаба ха.

Тэнэг мэлхэй

Хоёр галуун ба мэлхэй нэгэ нуур соо ажаһуудаг байгаа. Тиигэжэ байтарнь, нуурын хаташаба. Хоёр галууниинь яажа мэлхэйгээ ондоо нуурта абаашаха гээшэбибди гэжэ бодобо. Удааншье бодонгүй ханажархиба ха. Нэгэ модо отолоод, мэлхэйгээ тэрэ модонойнгоо дундаһаа хазуулаад, өөһэдөө хоёр тээһэнь үргөөд ниидэбэ.

Аяар доро байһан хүнүүд тэдэниие хараад гайхалдана ха.

— Амитан аргатай гэжэ зүб лэ даа, эдэнэй хэниинь иигэжэ ханаа гээшэб, — гэжэ хүхирэлдэнэ.

Мэлхэй хүнүүдтэ магтуулхаяа ехээр хүсөөд, «би ханааб!» гэжэ хашхарба. Хашхархатайнь хамта аманиинь заараад, мэлхэй хээрын сагаан талада унажа, амьяа табиһан юм ха.

Булжамуур хармагшан хоёр

Булжамуур хармагшан хоёр сугтаа нэгэ газарта зэргэлээд байдаг байба ха. Булжамуурын гэртэй, хармагшаниинь гэргүй байгаа. Нэгэтэ хүни ехэ хүйтэн халхитай бороо оробо.

Булжамуур дулаахан гэртээ ханаа амар, дулаахан хонобо. хармагшаниинь бээрэжэ, дааража хоноһон байба. Үглөөдэрын булжамуур хармагшандаа иигэжэ хэлэбэ:

— Ши намда орходоо хүсэтэй амитан аад, өөртөө гэр барижа, түбхинэхээ янабши? Тиигээ хаа, иигэжэ тулижа, дааража байхагүй байгааш.

Булжамуурай тиигэжэ хэлэхэдэ, хармагшаниинь

уурлаад, тэрэнэйнгээ гэрые эбдэжэ, хандаажа орхёо хэн гэхэ.

АРСАЛАН, ХУЛГАНААН, ХҮН ГУРБАН

Нэгэ хулганаан хабхада орошоод хэбтэбэ ха. Тиихэдэнь арсалан хажуугаарнь ябажа ябаба. Арсаланай ябажа ябахадань, хулганаан хэлэнэ:

— Арсалан абгай, нүхэр, намайе абарыш, биш хабхада орошоод байналби. Бишье шамда хожом туһалжа болохоб, — гэбэ.

— Зай, тонтогоолой шэнээн хулганаан яагаад намда туһалхабши, заа абаһуулби даа, — гээд арсалан хабхыень абажархёо хэн ха даа.

— Туһалхал бээб даа, — гээд хулганаан саашаа ошобо.

Тиигээд лэ саашаа ябажа ябатарнь, арсалан өөрөө хабхада орошоод лэ:

— Абышэ-э, хулганаан абгай, юугээ туһалхаб гээ хэмши! — гэжэ ооглобо.

Бүхы хулганаагаа суглуулаад лэ, хабхыень бута таһа химэлээд лэ, арсаланаа хабхаһаань сүлөөлбэ.

Тиигээд лэ арсалан хэлэбэ ха:

— Зай, ши бидэ хоёр нүхэсэхэ болоо хабди.

— Нүхэсэе, хамаагүй, — гэбэ хулганаан.

— Ши минии шэхэн соо ороод ябахаш, — гээд, арсаланиинь шэхэн соогоо тэрэ хулганаае һуулгаад лэ ябаа хэн ха даа. Хоюулаа үхэнэн хүнүүдэй хүүр дээгүүр ябажа ябатарнь, тэндэ нэгэ юумэн түршэгэнөөд лэ халаагүй хэн ха.

Тиихэдэнь хулганаан:

— Бай, бай! Эндэш нэгэ юумэн түршэгэнэнэ, — гэбэ.

— Зай, байя, энээниие малтая, нэгэ амиды амирад бии гэшэ аабза, — гээд лэ, малтаһаар малтаад лэ, арсалан хулганаан хоёр бүхы хулганаагаа суглуулаад лэ, тэрэ нүхэ малтаад гаргажархихадань, нэгэ амиды хүн хэбтэбэ.

— Энэ яажа байна гэшэбши, амиды хүн аад, эндэ

хэбтэхэдээ, — гэжэ арсалан хулганаан хоёр асуубад.

— Манай хаан намайе газар доро булажархёо юм, — гэбэ ха тэрэ хүн.

— Үгы, теэд шамайе гаргаа хадаа, бидэ гурбан нүхэсэхэмнай гү?

— Зай, нүхэсэе гурбуулаа.

Арсалан, хүн, хулганаан гурбан нүхэсөөд ябажа ябана ха.

— Зай, байза, бидэ яжа амидарха гээшэбибди. Эдихэ, ууха юумэн маанадта хэрэгтэй гээшэл даа, — гэлсэнэд ха.

Тиихэдэнь хулганаан хэлэбэ:

— Энэ далайн саана хаан байна. Тэрэ хаанайда эрдэни зэндэмэни байха, бидэ тэрээниие нэгэ аргаар абая.

— Зай, далай яжа гарахабибди?

Арсалан хэлэбэ:

— Нам дээрэ нуугаарайгты, битнай тамаржа гарахаб.

— Зай, тиихэ, тиихэ, — гэлсээд лэ гурбуулан ябабад.

Яба ябаһаар лэ далайда тулажа ерэбэд. Хүниинь арсалан дээрээ хэбтэбэ, хулганааниинь шөхэн соонь оробо. Иигээд лэ далай гаталжа гараба ха даа. Далайн саана гараад лэ, хүни болоходо, хулганаан хаанай гэртэ ерэбэ ха. Бурханайнгаа алтан бумба соо хаан эрдэни зэндэмэниие хэһэн байгаа. Тэндэнь нэгэ томо хара миисгэй байна ха. Тэрэ миисгэйн хажуугаар орожо, эрдэни зэндэмэниие абахын аргагүй. Хулганаан тэрээгүүр ябад гээд лэ бусаба.

— Тэндэ миисгэй байна, эрдэни зэндэмэниие абахын аргагүй. Битнай үглөөгүүр эртэ ошоод, хаанай намганай бүхы найн хубсаһыень химэлжэрхихэб, — гэнэ хулганаан.

Үглөөдэрынь хулганаан хаанайда эртэхэн ошоод, намганайнь бүхы найн хубсаһыень химэлжэрхёод лэ, һөөргөө гүйжэ ерэнэ.

— Ямар муухай хулганаан бии болобо гээшэб, — гээд лэ хаантан хүлэйнгөө үзүүртэ миисгэйгээ уяд хонодог болобо.

Үглөө үдэшэниинь хулганаан хаанайда ошоод лэ, нүхэ малтаад, бурхан сооһоонь тэрэ эрдэни зэндэмэниень

хаяагаар гаргахадань, хүнийнь ошожо асараа ха даа.

Арсалан, хүн, хулганаан гурбан тэрэнээ абаад лэ, хүнийнь зэндэмэниее аман соогоо хээд ябана.

— Зай, бидэ оройдоо дуугаралсахагүйбди, энэ унаяа гаратараа. Дуугаралсаал наа, зэндэмэниее алдажархихабди, — гэжэ хулганаан ухаа заана.

Хэдэн үдэр соо унтангүй ябаһан хулганаан арсаланай шэхэн соонь унташаба. Арсалан томо хүниие һундалдуулһан лэ:

— Битнай хүрхэйхэн бэээб, нэгыень нюрган дээрээ һуулгаад, нүгөөдыень шэхэн соогоо һуулгаад ябанаб, — гэхэдэнь, хэнииншые абяа гарабагүй ха.

— Муухай таанад, үшөө намайе баһажа абяа гарангүй ябана гүт? Энэ уһанай дунда таанадые тэһэ хаяжархихам! — гэхэдэнь, хүн айгаад лэ хэлэнэ:

— Тиимэ даа, хүрхэйхэнши даа.

Тиихэдэнь зэндэмэнинь аман сооһоонь далай руу унашаба.

Далайн нүгөө эрьедэнь гараад лэ хулганаан асууба:

— Зай, нөөхи зэндэмэнимнай хаанаб?

— Теэд далай соо унаа гээшэ һэмнай даа.

— Хэлсээ гээшэ һэн бэээбди даа. Юундэ хэлсээгээ алдаа гээшэбши! Ай, теэд дүүрээ гээшэл даа, — гэнэ хулганаан. — Тиибэшэе биш нэгэ мүрынь олоһуу. Та хоёр тээ тэрэ хадын эбэртэ ошоод хэбтэгты.

Арсалан хүн хоёр хадын эбэртэ ошожо хэбтэбэ ха.

Хулганаан уһанай эрьедэ ошожо уйлана, уйлана, үзэлэй шангаар хүхирнэ, бархирна. Тиихэдэнь Лусанай хаан гараад, харааба:

— Юун гэжэ энээгүүр орлижо, бархиржа байнаш, хүниие унтуулхагүй!

— Ай, юун гэнэ гээшэбта, тэнгэрийн хаан таанарые бултыетнай нэръехэ гэжэ байна. Танай уһан соотнай юун байгаа юм, юугээ таанадһаа нэхэнэ гээшэб? Таанадые хайрлаад лэ орилжо байна гээшэб. Бултандаа таанад үхэхэтнай гээшэлта, загаһатаяа жараахайтаяа. Байза, тэрэ

уһанайтнай дунда юун байгаа юм, бултыень гаргыт саашань. Монсойһон сонсойһон юумыень бултыень дээшнь гаргыт, үгы һаатнай, тэнгэрийн хаан зада нэръехэ, — гэбэ ха даа хулганаан.

— Энэшни юугээ хэлэнэ гээшэб, — гээд лэ бүхы загаһа жараахайдаа хэлээд лэ, уһан сооһоо бүхы юумыень гаргахадань, тэрэ зэндэмэнинь гараа ха. Тэрэнээ хулганаан абаад лэ, арсалан хүн хоёртоо бусаба.

Эрдэни зэндэмэниее орхёод лэ гурбуулан унтаа ха. Үглөөгүүр бодоходоо, ехэ гоё гэр бараан соо байгаа хаш даа, мал адууһан дүүрэн. Тэрэ хүниинь ехэ сэбэрхэн гоё һамгатай болоһон байба.

— Үгы бодыш, юу хэжэ хэбтээбши. Бодожо эдээлыш, ундалыш, — гэнэ тэрэ һамганиинь.

Зай, иигээд лэ ехэ баян болоод лэ, арсаланшье хүюу, хулганааншье хүюу болобо. Тиигээд арсалан хүн хоёр хөөрэлдэнэ ха:

— Зай, бидэш юумэтэй болоо гээшэбди. Маанадта зөөри, адуу мал байна.

Тиихэдэнь нэгэ хүн ябаад хэлэбэ:

— Яагаад таанар нүхэсөөд, иимэ баян болоод байна гээшэбта?

— Урда далайн саанахи хаан үгырхэеэ үгырөө, тэндэнээ ошожо бидэ зэндэмэниинь асараа һэмди. Тиигээд лэ иимэ баян болоод байнабди.

— Тэрэнээ намда худалдыт, — гэбэ ха тэрэ хүн.

— Үгы, хамаагүй бэшэ юм гү? Бидэ юумэтэй болоо гээшэбди даа. Худалдая, худалдая, — гэлдэбэд арсалан хүн хоёр.

— Үгы, яажашье худалдажа болохогүй, — гэбэ хулганаан.

— Юун хулганаанай хэлэнээр болохомнайб, — гээд лэ худалдажархиба.

Үглөөгүүр бодоходонь, юуншье байхагүй. Хүн, арсалан, хулганаан гурбан хадынгаа эбэртэ хоһон болошоод һууба ха.

— Аа, би таанадаар нүхэсэхээ болёоб, минии хэлэнэн үгэ дуулахагүй яндан амитад гээшэт. Намайе юушье мэдэхгүй гэжэ таанад ханаа гүт? Таанадаар нүхэсэхээ болёоб, — гээд лэ хулганаан ябашаба.

ХАДЬХАТАЙХАН ХАРААСГАЙ

Хадьхатайхан
хараасгайн
Хадын бүйлөөһэндэ нуухадань,
Бүйлөөһэнэй гэшүүһэн
Хадьхын тэһэ хадхаба ха.
Хадхахадань хараасгай
Хэмгүй ехэ сухалдаад:
«Мүнөө ямаанда ошожо,
Мэдүүлэн шамайе хоблоод,
Мэрүүлжэрхихэб», — гэхээр
Яаралтай түргэнөөр
Ямаанда сэхэ ошоод:
«Бүйлөөһэн халаагаараа
Хадьхым тэһэ хадхаа,
Яаран мэгдэжэ энэ
Ямаан тандаа ерэбэб.
Мүнөө ошожо, бүйлөөһые
Мэрэжэ үгэхыетнай гуйнаб, —
гэбэ ха.
Ямаан бүдүүрхүү янзаар
Ябжаганан хэлэхэдээ:
«Бүйлөөһэ мэрэхэ сүлөөмгүй,
Ургы ногоондо нэтэршооб», —
гэхэдэнь,
Хараасгай урдаһаань
Хажир дуугаар:
«Сүлөөмгүй гэжэ байнабши...
Хүдөө тагаар ябадаг

Хүдэр талгар ласадаг
Хүхэ шоные асаржа,
Шашаг шалиг шамайе
Шашхуулан барюулхаб», —
гэнээр
Хүйхэр хараасгай саашалжа,
Хүхэ шонотой уулзаад:
«Ябжагануур ямаан намайе
Яһала ехээр гомодхоогоо.
Түргэн тэрээниие барижа,
Туһалжа хайрлыт», — гэбэл
даа.

Шно урдаһаань
Шуухиран гэтэжэ:
«Ямаа бариха сүлөөмгүй,
Унага даагадаа барижа
Угтааш диилэхээ болёоб», —
гэбэ:

Тиихэдэнь хараасгай
Туйлгүй муудажэ:
«Хүйхэрби гэжэ хүхээ һаа,
Хүлөөжэ бү ядаарай,
Би хаанай адуушанда
Буудуулан шамай алуулхаб», —
гээд,

Хаанай адуушанда ошожо:
«Шоные ошожо ши
Буудажэ алыш,
Унага даагыеш барижа
Улайрхашоод байнал», —
гэхэдэнь,

Адуушан аахилжа,
Арайхан үндыжэ:
«Үгы юугээ хэлээбши,
Үргэнэ нойртоо диилдэжэ,
Үндыхэ аргагүй байнаб», —
гэбэл даа.

Баахан хараасгай уйдан,
Байжа ядан байтараа:
«Заа, тиибэл хаанда
Залхуу шамай сохюулхада,
hanaa орохо байхаш», — гээд
Хараасгай ниидэн ошоно.

Хаанай шэрээ дээрэхээ:

«Аба эзэн хаан,
Адуу малыешни шоно
Барижа эдижэ байнал,
Адуушаншни юуш хэнэгүйл,
Айлган тэрэнээ сохишш», —

гэхэдэнь,

Тарган хаан таршалжа,

Тархяа арай үндылгэн:

«Адуушаниие сохихо

аргамгүй,

Арбин далангаа би

Даажа ядажа байналби», —

гэбэ ха.

Тиихэдэнь хараасгай:

«Үбгэржэ хүгшэржэ

Үндыхэ аргагүй болоо haаш,

Арбин далангыш мэрүүлхэб», —

гээд,

Хубхай ниидэн ябатараа,

Хулганаантай золгожо:

«Аба хаан хүгшэржэ,

Арбин далангаа даанагүй,

Мүнөө түргэн ошожо,

Мэрэжэ туһалха болоош».

Үргэншэ тэрээниень

Үгэш гэжэ тоолонгүй,

Ойлгыш юрэдөө гэнэндэл

Огсом шангаар:

«Үргэн татаряа суглуулжа,

Үргэнэ нойрһоон һалааб», —
гэбэ.

Үнөөхи хараасгай үгэлэн
хэлэхэдээ:
«Үхи хүүгэдые асаржа,
Үргэн татарииеш малтуулхаб», —
гээд,

Олон хүүгэдэй хажууда
Ойротон ерэжэ буухадаа:
«Үхи хүүгэд, ябыта,
Үргэн татари малгыта», —
Гэсэгээн дэбхэрэн,
Гэтэсэгээн байба ха.
Баахан хүүгэд үймэлдэн,
Байза яахамнайб гэлсэн
байтараа:

«Үргэн малтаха аргагүй,
Өөһэдөө сүлөөгүй байнабди,
Буруу, тугалдаа диилдэжэ,
Баабай, эжыдээ
хараалгагшабибди», — гэжэ,
Үнэн сэхэ ушараа
Үгэлэн хэлэжэ үгэбэ ха.
Хэлэнэн үгыень зүбшөөжэ,
Хараасгай хайрлан байһанаа,
Хэрэгэйнгээ бүтэхэ үгыдэ
Хэрзэгы шангаар:
«Минии хэлэнэн дары
Малтаагүй хадатнай,
Эгээ мүнөө таанадые
Эжыдэтнай сохюулхаб», — гэжэ,
Эжынэр дээрэнь ошожо,
Элин ниидэжэ ябатараа:
«Үгы, таанар, дуулыта,
Үхи хүүгэдээ сохиита,
Үргэн түргэн малтуулыта», —

Гэжэ байжа нэгэ хэнэг
Гонгинон татан ябаба ха.
Айлай намгад гайхалсан,
Аяар дээгүүр хараашалжа,
Хаража юумэ ядаһандаа
Хоёр гараа дэлгэлдэн:
«Юрэдөө, юун маанадаар
Юу хүүлэхээ һанаа юм,
Арһа шүрбэһэндөө диилдэжэ,
Амаршье байхаяа болёобди.
Сохихо гэжэ хүүгэдээ
Саг хаанаһаа олдохо юм», —
гэлдэн гомдон голхорнод ха.
Зорижо гараһан хэрэгэйнгээ
Зохилдохоёо болиходо,
Жаахан манай хараасгай
Зангаа хубилган:
«Сохихо сагаа олохогүй
Шууюр шашаг таанадые
Салир үргэтэй,
Самсаал хушуутай
Ягша хара абгайда
Үлээлгэжэрхихэб», — гэнээр,
Ягша хара гэргые
Яһамши гэжэ ошобо ха.
Хүрэжэ түргэн ошоһоор,
Хэрэг үйлээ хараасгай
Үзүүрһээн эхилэн,
Узууртань оротор
Хэлэжэ үгэбэ һэн ха.
Хара Ягша абгай
Хашаргүй цагнажа байтараа,
Хаанай арбин далангые
Хулганаанда мэрүүлхэ гэхые
Дуулаһан дары нэгшэжэ,
Духар-духар энеэжэ:

«Хараасгай, шимни яаһан
Һанаамгай, ухаатайгшабши,
Хара һаналтай тэрэ хаан
Хайран ганса басагыем
Хардан туужа абаашаад,
Харанхы түмэр хаалта соо
Хүндэ хүшэр ажал
Хүүлэнэ гэжэ дуулаад,
Хойноһоонь түргэн ошоһомни,
Харанхы түмэр хаалташьегүй,
Харин хаанай ордоной
Түмэр хашаагай хажууда,
Ганса басаганайм тархи
Газарта хаяатай хэбтээ һэн.
Эгээ юунэй болоһые
Элирүүлэн һүүлдэ мэдэхэдэм,
Амитан зоноо энэ хаан
Алажа эдидэг байгаа һэн.
Харюугаа яажа абахаяа
Һанажа ядажа байгаа һэм.
Алаадшье орхиходо, барагшье
һаа,

Арай бага шэнги һэн.
Хорхой шабхайда эдюулжэ,
Хулганаанда мэрүүлжэ, зобожо
Хэбтэхыень хаража,
ханахалби.

Шамдаа яажа туһалхыем
Шимни хэлэжэ үгыш», — гэжэ
Хара Ягша абгай
Хэлэн хүүнэн байба ха.
Хараасгай хажуудань ерэжэ,
«Салир үргэтэй,
Самсаал хушуутай
Түби дэлхэй дээрэ
Түрэнэн хадаа,
-

Г азар тэнгэрийн хоорондо
Гал сахилгаа гаргажа,
Хээрэ тала газараар
Хии һалхин болгожо,
Үндэр хадын оройһоо
Үлээжэ үгыш», — гэбэ ха.
Ягша хара абгай
Яаран мэгдэн түхээржэ,
Яһан үндэр уулын
Орой дээрэ ургаһан
Зуун хүнэй тэбэрин хүрэхэгүй
Зуун табин жэлдэ ургаһан
Аржагар бүдүүн модоной оройһоо
Амяа нэгэ татаад,
Аргагүй шангаар үлээжэрхёод,
Амидхан унашаба ха.
Үнөөхи Ягша абгайн
Үлээһэнэй һүүлээр
Гал сахилгаан шэрбэжэ,
Хии һалхин буужа,
Уула хадын модод
Орбонгоороо хүдэлбэд.
Бишыхан хараасгай
Бүйлөөһэнэй һалаа дээрэхээ
Боложо юунэй байхые
Харахаяа зорижо гараба ха.
Шууд түргэн гараад,
Шагнан хараашалан байтарнь,
Яруу түргэн харайһаар
Ямаан гүйжэ ерэмсээрээ
Яхаш аргаа барагдажа,
Бүйлөөһэ мэрэжэ эхилбэ.
Саашань тиигээд харахадань,
Шюно харайн ерэжэ,
Ямаанай байхые харамсаараа,
Ябууд дээрэнь буужа,
Үлээжэ абгайн түгдөө

Тэгдөөд яваан гуядаа
Үгэш хэлэхын забдагүй
Үтэр түргэн мушхаба.
Хаража тэрэниие байтарнь,
Хаахирха абьян дуулдажа,
Хатарша эмниг морёороо
Хаанай адуушан гүйлгэжэ,
Шагаажа шагаажа бугаараа
Сэхэ шоные буудана ха.
Аягүй шонын хашхараан
Аймшагтай абьяанай дундуур
Арбин далангаа унжуулһан
Аба хаан морилжо,
Адуушанаа сохихын талаанда
Арай гэжэ ерэбэ ха.
Хүрэжэ харин ерэмсээрнь,
Нүрэг хүрэгөөрөө хулгананууд
Энэш тэрэш зүгһөө
Элбэг олоороо сугларжа,
Аба хаанда дүтэлжэ,
Арбин далангыень мэрэжэ,
Ажал хэһэндэл болобо.
Хүйтэн һалхин намдажа,
Хүдөө тала намжааржа,
Эжы, абань хүүгэдээ
Энеэлдэн хүхин ябаһыень
Энэ дайдын хэшэг
Элбэг үргэн малтахыень
Эльгээгээ гэһэн юумэл даа.
Мүнөө манай хараасгай
Модон дээрэнээ дэгдэжэ,
Хараһан үзэһэн ябадалаа
Халуун орондоо ошожо,
Хүндэтэ хани нүхэдтөө
Хөөрэхэ гэжэ ниидэхэдэнь,
Хадьхань үни эдэгшэһэн,
Үдэ дапинь өөрэйень

Где дагана өөрчлөх
Үргээн шэнги болобо ха.

www.nomoihan.com